

לשוויון
וזכויות
אדם

זילת

אחרי שהאבק ישקע הסכנות בנרמול שיח הטרנספר

עו"ד תמר פלדמן

ינואר 2024

אחרי שהאבק ישקע הסכנות בנרמול שיח הטרנספר

כתיבה

עו"ד תמר פלדמן

כתיבת הפרק על ההשלכות המדיניות והביטחוניות

פרופ' אורי בר יוסף

ד"ר מיכל עברון יניב

צוות היגוי

אילן ברוך (השגריר לשעבר בדרום אפריקה)

אלון פנקס (הקונסול הכללי לשעבר בניו יורק)

ד"ר מנאל תותרי-ג'ובראן

פרופ' פרנסס רדאי

עיצוב

ניצן נצר

ינואר 2024

רקע

הטבח הנורא שביצע חמאס ב-7.10.23 והמלחמה שפרצה בעקבותיו שינו את פני ישראל, ואת פני האזור כולו. כוחות ארגון הטרור חמאס רצחו באותה השבת כ-1,200 ישראלים וזרים, מתוכם כ-800 אזרחיות ואזרחים. הם אנסו, רצחו, התעללו ועינו אזרחיות ואזרחים חפים מפשע בבתיהם, ברחוב או במסיבה, והטילו טרור על מדינה שלמה.¹ כ-250 גברים, נשים, קשישים, ילדים ופועות נחטפו לרצועת עזה. מתוכם, 130 חטופים נמצאים עדיין בידי שוביהם למעלה משלושה חודשים, נכון למועד כתיבת מסמך זה.² כל אלו מהווים פשעים חמורים ופשעים נגד האנושות על פי הדין הבינלאומי.³

התקיפה חסרת האבחנה של אזרחים חפים מפשע והאכזריות המזוועה בה נהגו אנשי חמאס כלפי נשים, ילדים וקשישים, מתוך להט של ממש להרוג ישראלים ולהשמיד את ישראל - זעזעו את אמות הסיפין והותירו פצע עמוק ומדמם בחברה הישראלית. מלחמת "חרבות ברזל" שהוכרזה למחרת היום ונמשכת מעל שלושה חודשים, גבתה עד כה מחיר דמים עצום. בעזה נהרגו מהפצצות ותקיפות צה"ל כ-23,000 פלסטינים ולמעלה מ-58,000 נפצעו, רובם בלתי מעורבים בלחימה.⁴ בקרבות ברצועה נהרגו קרוב ל-200 חיילים ישראלים מאז הכניסה הקרקעית לעזה.⁵ בגדה המערבית כ-320 פלסטינים נהרגו בידי כוחות הביטחון והמתנחלים הישראלים ולמעלה מאלף תושבים גורשו מבתיהם.⁶

אדוות ההשפעה של המתקפה הרצחנית של חמאס ושל המלחמה שזו הציתה - על ישראל, על הפלסטינים, ועל העולם כולו - נרחבות וקשה לאמוד את היקפן בעודנו בעין הסערה. אחת מההשפעות המיידיות שניתן היה לזהות אחרי השביעי באוקטובר היא ההקצנה בתפיסות ובשיח בישראל. ההקצנה בשיח, שאינה שוככת, משתקפת בתקשורת, ברשתות החברתיות ובמסרים של נבחרים ציבוריים ובכירים בשלטון, ואינה מרוסנת על ידי גורמי אכיפת החוק ושומרי הסף. נרמול השיח האלים כרוך במחירים פנימיים וחיצוניים כבדים מאד, החל מאובדן האמון במוסדות השלטון והחרפת הקיטוב בין יהודים לערבים ועד להוקעתה של ישראל בזירה הבינלאומית, בעקבות האשמתה בפשעי מלחמה בבית הדין הבינלאומי לצדק ובמקומות נוספים. נייר זה ינתח את השיח ויבחן את השלכותיו על יחסי החוץ והביטחון של ישראל וכן על החוסן הלאומי בחברה הישראלית פנימה.

א. למה להתמקד בשיח?

בימים שלאחר השביעי באוקטובר, כשהתברר בהדרגה גודל האסון וסיפורי הזוועה החלו להישפך, ישראל הוכתה בהלם. האימה מפני עוצמת הפגיעה של חמאס, יחד עם תחושת חוסר האונים נוכח

¹ מעין רודה ורעות מרים כהן, [הנופלים והנרצחים במלחמה: כל הנתונים](#), ynet (8.1.2024).
² שם.

³ איתי מק, [החמאס ביצע פשעי מלחמה ופשעים נגד האנושות](#), מכון זולת (16.10.2023).

⁴ עינב חלבי, [משרד הבריאות בעזה: 13 נהרגו ו-250 נפצעו בתקיפות צה"ל ביממה האחרונה](#), ynet (7.1.2024); רויטרס והארץ, [איך יודעים כמה נהרגו ברצועה, מה מידת האמינות, ולמה המספר כנראה גבוה יותר](#), הארץ (10.12.2023).

⁵ רודה וכהן, [הנופלים והנרצחים במלחמה \(ר' הערת שוליים 1 לעיל\)](#).

⁶ [Hostilities in the Gaza Strip and Israel | Flash Update #86, OCHA](#) (7.1.2024); עומר שרביט, [כרטיס של התעלות](#), זמן ישראל (14.12.2023).

המחדל הרב-מערכתי של ישראל שאיפשר אותה, הובילו רבים לצאת בקריאות חריפות, לא רק להשמדת חמאס, אלא ל"שיטוח" עזה כולה, על 2.3 מיליון תושביה - קריאות שהגיעו עד כדי אמירתו המטרידה של אבי דיכטר, שר החקלאות וחבר הקבינט הביטחוני, כי המהלך הצבאי ברצועה יסתיים ב"נכבת עזה 2023",⁷ או הזיותיו המבעיתות של שר האוצר, בצלאל סמוטריץ', לפיהן "אם בעזה יהיו 100 או 200 אלף ערבים ולא שני מיליון, כל השיח על היום שאחרי יהיה שונה".⁸

אמירות אלו אינן אלא הסמן הקיצון של שיח אלים שעובר נרמול בחסות השכול והייאוש. השיח הרווח בתקשורת הישראלית משקף וגם משמר אווירה ציבורית מיליטנטית ורוויית זעם, שבצילה תושבי עזה עוברים דה-הומניזציה מוחלטת. התמונות מעזה שמזעזעות את העולם לא מפורסמות בכלי התקשורת הישראליים ודף המסרים הכמעט אכיד שלהם אומר "תנו לצה"ל לסיים את העבודה". לא רק שופרות השלטון בערוץ 14 קוראים למחיקת עזה.⁹ קריאות אלה מושמעות מעל כל הבמות הפופולריות,¹⁰ ומפי הבולטים שבעיתונאים. רק לאחרונה צבי יחזקאלי, פרשן בכיר לענייני ערבים בערוץ 13, ביקר את צה"ל על כך שלא הרג מאה אלף מתושבי עזה כבר בתחילת המלחמה.¹¹

הביטויים הקיצוניים והאלימים הללו זוכים לא רק לביקורת מעטה בתקשורת,¹² אלא גם להסכמה שבשתיקה ואף לגיבוי מצד שומרי הסף.¹³ גורמי הייעוץ המשפטי והאתיקה של הממשלה, הכנסת וגם של הרשות השנייה נאלמים מאז השבת הארורה של ה-7.10 ומאפשרים לשיח להשתולל.¹⁴ באווירה הקיצונית הזו ובהיעדר גבולות לשיח, הולכים ומתרבים הקולות הקוראים לטרנספר המוני, ולא רק בחוגי הימין הקיצוני ובקרב נציגיהם בממשלה, שעוסקים בגלוי בכיבוש עזה ו"תחיית גוש קטיף".¹⁵ שיח הטרנספר הולך וקונה לו שביתה גם במרכז הפוליטי בישראל, אף בקרב מי שמגדירים עצמם ליברלים,¹⁶ תוך שימוש במונחים מרוככים חלופיים כגון גירוש או הגירה מרצון והציני מכולם – רילוקיישן.¹⁷

⁷ מיכאל האוזר טוב, [השר דיכטר על פינוי תושבי צפון הרצועה: אנחנו עושים עכשיו את נכבת עזה 2023](#), הארץ (12.11.2023).

⁸ בן סמואלס ויהונתן ליס, [ארה"ב: דברי סמוטריץ' ובו גביר על הגירת פלסטינים מהרצועה חסרי אחריות](#), הארץ (2.1.2024).

⁹ ב-7.10.23 צייץ שמעון ריקלין בטוויטר: ["את עזה צריך למחוק מעל פני האדמה" יונן מגל כתב "הגיע הזמן לנכבה 2"](#).

¹⁰ יהודה שלזינגר, כתב פוליטי ב"ישראל היום", צייץ בטוויטר ב-30.11.23: ["עוד סרטון, עוד שפל, עוד תהום, עוד זועמה, עוד סאדיזם נוראי, עוד נאציזם. למחוק את רצועת עזה. כולם בני מוות. כולם. נקמה.";](#) דוד ורטהיים, ["חילוני ליברלי הוא אויב המדינה": שנייה לפני שמנרמלים את אליהו יוסיאן, וואלה!](#) (1.11.2023).

¹¹ מאיר גלבוש, ["מאה אלף הרוגים": צבי יחזקאלי עורר סערה](#), בחדרי חרדים (20.12.2023).

¹² מאיר טאוסגי, [פרשן חדשות 13 קורא לבצע פשעי מלחמה; תגובת הערוץ: "פלורליזם של דעות"](#), העין השביעית (19.12.2023).

¹³ ראו תגובתו של נציג התלונות של הרשות השנייה לתלונותו של כתב "העין השביעית": [שוקי טאוסגי, "מצר על אי הנעימות שנגרמה לך"](#), העין השביעית (4.1.2024).

¹⁴ חן מענית, [זכויות נפגעות בחסות מצב החירום. איפה היועמ"שית?](#), הארץ (4.1.2024).

¹⁵ מורן אזולאי, [סמוטריץ' על היום שאחרי בעזה: "לא קטאר, לא מצרים - ולא סלאם פיאד". בן גביר קרא לחזור לגוש קטיף](#), ynet (1.1.2024).

¹⁶ כשבועיים לאחר פרוץ המלחמה, [שרת המודיעין גילה גמליאל המליצה באופן פורמלי](#), גם אם נתול השפעה של ממש, על טרנספר של תושבי עזה לסיני בתום המלחמה. אחריה, ח"כ רם בן ברק ממפלגת יש עתיד וח"כ דני דנון מהליכוד פרסמו במגזין הנחשב Wall Street Journal [הצעה לעודד "פינוי מרצון" של תושבי עזה למדינות המערב](#), אשר הכתה הדים וזכתה לתמיכה נלהבת מצד נציגי הימין הקיצוני בישראל, ביניהם השר בצלאל סמוטריץ' והח"כ לשעבר מיכאל בן ארי. בן ברק אמנם חזר בו מההצעה, אבל את אדוות השפעתה לא ניתן לבטל. מה גם ששותפו לתכנית, ח"כ דנון, ממשיך לקדם את הרעיון תחת המיתוג "הגירה מרצון", תוך השוואתו למהלך מהדיקטטורה של בשאר אסד, אשר טבחה בתושביה והניסה מיליונים ממולדתם. ר' ח"כ דנון: [מדינות באמריקה הלטינית ובאפריקה הציפו לקלוט פליטים מרצועת עזה](#), הארץ (26.12.2023).

¹⁷ נתנאל שלומוביץ, [טרנספר? גירוש? לפי הקמפיין החדש בימין מדובר ברילוקיישן - וזה הפתרון המוסרי](#), הארץ (16.11.2023).

אלא שמה שפוליטיקאים קוראים לו בשפה מרוככת "הגירה מרצון" הוא מהלך שברמה המעשית והחוקית עונה על הגדרה של "העברה בכפייה" ואף "טיהור אתני", המוגדרים שניהם כפשעי מלחמה שיכולים לעלות כדי פשעים נגד האנושות לפי המשפט הבינלאומי.¹⁸ יתר על כן, תמיכתם של בכירים ישראלים בהרג חסר אבחנה של תושבי עזה נשמעת באזני הפלסטינים והעולם כמו איום ב"רצח עם" (ג'נוסייד), אחד הפשעים החמורים ביותר בדין הבינלאומי, שיוחדה לו אמנה בינלאומית אשר אומצה לתוך ספרי החוקים של מדינות רבות, ביניהן ישראל.¹⁹

לנוכח היקף הפגיעה באזרחים בעזה, ההרס הנרחב והמצב ההומניטרי הקשה ברצועה, בה מאות אלפי בני אדם נותרו מחוסרי כל ורעבים ללחם,²⁰ ההצהרות של בכירים במערכת הפוליטית בישראל בדבר הצורך "לשטח את עזה"²¹ ולרוקן אותה מתושביה, מחברות את ההרס והחורבן עם כוונה. ובמשפט הפלילי, כמו גם בראי הציבור, הכוונה עושה לעתים את כל ההבדל.

ב-29.12.23 דרום אפריקה פנתה לבית המשפט הבינלאומי לצדק (ICJ) בבקשה שיוציא צו להפסקת אש, כיוון שלטענתה ההרג המסיבי והרעב בעזה, בצירוף הצהרותיהם של בכירים בשלטון והעובדה כי ישראל אינה פועלת כדי להעניש מסיתים לרצח עם, מעידים לכאורה על כך שישראל מבצעת רצח עם ברצועה.²² ייחוסם של פשעים חמורים כאלו למדינה דמוקרטית לא משפיע רק ברמת האחריות המשפטית אלא גם נושא עמו משמעויות כבדות משקל למעמדה הבינלאומי של ישראל. הליכים משפטיים בערכאה בינלאומית משפיעים על עמדות הקהילה הבינלאומית ועלולים להביא לבידודה המדיני של ישראל, לחרמות או לעיצומים כלפי המדינה או כלפי חברות ישראליות ולגרום נזק עצום ליחסי החוץ ולכלכלה של ישראל. הם גם יכולים לשמש בסיס להעמדות אישיות לדין של ראשי המדינה ומפקדי הצבא בבית הדין הפלילי הבינלאומי (ICC). להשלכות מדיניות אלה כמובן השפעה רבה על ביטחון המדינה, בנוסף לעובדה שההליכים ב-ICJ עשויים להביא לכפייה של הפסקת הלחימה על ישראל, באמצעות צו ביניים להפסקת אש מיידית.²³

האירועים האלימים בגדה המערבית מוסיפים גלונים של שמן למדורה. בזמן שרוב תושבי רצועת עזה (1.9 מיליון מתוך 2.3 מיליון תושבים, 85% מסך תושבי הרצועה) כבר נעקרו מבתיהם בגלל הקרבות,²⁴ הרי שבגדה המערבית גורשו למעלה מאלף פלסטינים ממקום מושבם כתוצאה מהתעמרויות המתנחלים.²⁵ בחסות המלחמה ובזווית העין הציבורית, מתנחלים פורעים בפלסטינים ללא מפריע ולעתים אף בהשתתפות חיילים,²⁶ יורים והורגים תושבים פלסטינים, מונעים מחקלאים למסוק זיתים,

¹⁸ ראו פרק ב' ביאור מושגים להלן.

¹⁹ *Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide*, 9 December 1948, 78 U.N.T.S. 276 (entered into force 12 January 1951) (להלן: האמנה למניעת רצח עם); חוק בדבר מניעתו וענישתו של הפשע השמדת-עם, תש"ו-1950, ס"ח 137.

²⁰ Nada Badhir, *See what life in Gaza looks like amid rising death toll, hunger and disease*, CNN (30.12.2023).

²¹ שי רינגלר, **דיווח: מאחורי הקמפיין שקורא "לשטח את עזה" עומדים מקורביו של רה"מ**, N12 (23.10.2023).

²² חן מענית, **ניב קובוביץ ויהונתן ליס, בצבא ובפרקליטות חוששים שבית המשפט לצדק בהאג יחס לישראל רצח עם בעזה**, הארץ (1.1.2024).

²³ ראו להלן פרק ג. - השלכות מדיניות וביטחוניות של שיח הטרנספר והאלימות בגדה.

²⁴ *Hostilities in the Gaza Strip and Israel | Flash Update #86*, OCHA (7.1.2024).

²⁵ שם.

²⁶ הגר שיזף, **סיגריות בוערות, מכות רצח וניסיון תקיפה מינית: מתנחלים וחיילים התעללו בפלסטינים**, הארץ (19.10.23).

חוסמים דרכים ומהלכים איימים על קהילות רועים, שנאלצות לברוח מבתיהן ולהתפנות מן האזור, מחשש אמיתי לחייהן.²⁷

כל אלו בגיבוי ובסיוע אקטיבי של השרים סמוטריץ' וכן גביר, כמו גם ח"כ צבי סוכות, שמונה לאחראי על יהודה ושומרון בוועדת החוץ והביטחון חודש לאחר תחילת המלחמה.²⁸ אף שמפקדי צה"ל התריעו וממשיכים להתריע מפני הסכנה שבהתלקחות הגדה המערבית, הממשלה והצבא אינם פועלים באופן ממשי למניעת פשעי המתנחלים בגדה או להבאת הפורעים לדין. בהיעדר אכיפה פנימית, בארצות הברית ובאירופה כבר הכריזו כי יטילו סנקציות כנגד מתנחלים קיצוניים, כגון איסור כניסה לשטח והקפאת נכסים.²⁹

השיח הקיצוני והיעדר האכיפה כלפיו לא רק מאפשרים את הפעולות האלימות בעזה ובגדה ומעידים על כוונותיה של ממשלת ישראל, אלא הם גם מייצרים אווירה ציבורית עוינת כלפי אזרחי ישראל הערבים. באווירה הציבורית שנוצרה, בלי תמיכה מלאה במלחמה אין אפשרות להיכלל ב"אנחנו" ש"חד ננצח", וכל ערבי הוא אויב בפוטנציה. אווירה רעילה זו מייצרת לגיטימציה לכאורה לרדיפה ממוסדת של הערבים ומשחקת לידיהם של בעלי אינטרסים.

בעוד השר לביטחון לאומי בן גביר מתריע מפני הפרות סדר נרחבות בישראל כהצדקה למהלך החימוש ההמוני של יהודיים,³⁰ אזרחי ישראל הערבים נעצרים ונחשדים כתומכי טרור בגין כל ביטוי של אמפתיה כלפי הפלסטינים בעזה, מפוטרים מעבודותיהם ומורחקים מהלימודים, מושחקים ונדחקים מהמרחב הציבורי.³¹ משפיענים מספרים כיצד הרחיקו ילדים ערבים מהגן,³² וראשי רשויות פוגעים בפרנסתם של עובדים ערבים אזרחי ישראל,³³ מעודדים השתקת אומנים,³⁴ ומדירים סטודנטים ממעונות.³⁵ על רקע הימשכות המלחמה, האווירה הקשה וההשלכות הכלכליות, כחמישית מהסטודנטים הערבים לא בטוחים שישבו לספסל הלימודים.³⁶ שומרי הסף לא רק שותקים אל מול הביטויים הגזעניים והאלימים, אלא מגבים את המשטרה בהרחבת המעצרים ומאפשרים לממשלה להגביל את חופש המחאה באופן

²⁷ הגר שיזף, [איומי המתנחלים מתגברים בצל המלחמה, וקהילות רועים בורחות מבתיהן זו אחר זו](#), הארץ (15.10.2023).

²⁸ מורן אזולאי, [צבי סוכות מונה ליו"ר ועדת המשנה של ועדת חוץ וביטחון - שאחראית על יו"ש](#), ynet (1.11.2023).

²⁹ בן סמואלס, [ארה"ב הודיעה כי תגביל כניסת מתנחלים שנקטו אלימות כלפי פלסטינים](#), הארץ (5.12.2023);

[אחרי ארה"ב ובלגיה: צרפת שוקלת סנקציות נגד "מתנחלים קיצוניים"](#), ynet (11.12.2023).

³⁰ מאיר תורג'מן ומורן אזולאי, [בן גביר: "לדעתי 'שומר החומות 2' בפתח", בכיר בממשלה: "פוגע בביטחון בשביל כותרות"](#), ynet (11.10.2023).

³¹ הילו גלזר ואיתי משיח, [מעצרי שווא, פיטורים בנימוקים הזויים: כך נראית הרדיפה של ערביי ישראל](#), הארץ (2.11.2023).

³² ערן סויסה, [אדל בספלוו בדרישה מהגנת: "לא יכול להיות ילד ערבי בגן של הילדים שלי"](#), ישראל היום (3.12.2023).

³³ גיא נרדי וליטל דוברוביצקי, [ראש עיריית גבעתיים: "צמצמו את נוכחות העובדים הערבים, כרגע היא בעייתית"](#), כלכליסט (25.10.2023). שר הפנים, משה ארבל, נזף בראש עיריית גבעתיים, רן קוניק, בעקבות אמירתו. ר' סוניה גורודיסקי, [שר הפנים לראש עיריית גבעתיים: "צמצום נוכחות עובדים ערבים - לשחק לידי אויבינו"](#), ישראל היום (27.10.2023), אולם לא נפתחה חקירה ולא ננקטו כל הליכים משמעתיים או אחרים, בעקבות החלטותיו של ראש העיר.

³⁴ בכר זועבי, [בתמיכת ראש העיר, מפגינים בעפולה ממררים את חיי הזמרת הערבית](#), שיחה מקומית (13.12.2023).

³⁵ נדן אבו לבן ושירה קדרי-עובדיה, ["חמש פעמים ביום היא מתקשרת": במעונות בנתניה הודו שפינו ערבים בשל לחץ של ראשת העיר](#), הארץ (15.11.2023).

³⁶ איתן גליקמן, [סקר חדש: ברקע המלחמה, חמישית מהסטודנטים הערבים מתלבטים אם לחזור ללימודים](#), ynet (21.11.2023).

חסר תקדים, כפי שהדגימה החלטת בג"ץ להכשיר את האיסור הגורף על קיום מחאות נגד המלחמה ביישובים ערבים.³⁷

בראי הפלסטינים, כמו גם בראי העולם (הערבי והמערבי), ההתייחסויות המתקשרות ל"גירוש" לצד המראות מעזה, יחד עם הפרעות בגדה והרדיפה של אזרחי ישראל הערבים, מאשררות את החרדה שישראל מבצעת, או לפחות חותרת לבצע, "נכבה שניה" בעזה, בגדה ובסוף גם בישראל עצמה.³⁸ מנקודת מבטם, גירושם של למעלה מאלף פלסטינים מבתיהם בגדה והרדיפה של ערבים בישראל הינם חלק בלתי נפרד מסיפור הטרנספר בעזה וכולם יחד מבטאים סנטימנט ציבורי ישראלי של אדישות לגורל הפלסטינים במקרה הטוב וכמיהה לסילוקם מהמרחב במקרה הפחות טוב, אך השכיח והמגובה מלמעלה. שהרי הממשלה הזו שנמנעת מלהשכין שקט כעת בגדה, אף שיש ביכולתה, ושעוצרת אזרחים על ציורים במקום לחזק אותם כשותפים, היא אותה הממשלה שהצהירה בסעיף הראשון לקווי היסוד שלה כי "לעם היהודי זכות בלעדית ובלתי מעוררת על כל מרחבי ארץ ישראל".³⁹

כל אלו מייצרים סכנה מוחשית ליחסיה של ישראל עם העולם, למטריית ההגנה והתמיכה לה היא זוכה ובהתאם גם לביטחונה הלאומי בטווח המידי. התהליכים הפנימיים בחברה הישראלית, המחוברים כאמור למלחמה בעזה ולמערכה בגדה, מאיימים גם על החוסן הלאומי, על הלכידות החברתית ועל האמון כלפי מוסדות המדינה, ובהתאם על היכולת שלנו לעצב את עתידנו בטווח הבינוני והארוך. מטרתו של נייר זה היא לבחון את הסכנות והאיומים שישראל מייצרת לעצמה בעצמה בגלל חוסר נכונותה או יכולתה לסמן את גבולות השיח.

לשם כך, נתחיל ראשית מביאור מושגי, כדי להבחין בין מונחים שגורים, אך חסרי שיניים, לכאלו שיש להם השלכות משפטיות של ממש. שנית, נבין מדוע וכיצד השיח הקיצוני, לצד הפרעות והגירושים בגדה, מסכנים את יחסי החוץ והביטחון של ישראל, באופן מידי וממשי. שלישית, נבחן כיצד השיח הלאומי המתלהם מייצר אווירה של רדיפה, המאיימת על חירותם, פרנסתם והשכלתם של הערבים בישראל, ופוגעת בחוסן הלאומי של החברה הישראלית כולה לטווח הקצר והארוך כאחד.

על בסיס כל אלו ולסיכום, נציג את המלצותינו לצעדי מדיניות קונקרטיים, אשר יעבירו מסר ברור פנימה והחוצה לגבי גבולות השיח ויניחו את אבן היסוד לבנייה מחדש של היחסים שלנו בתוך ישראל ועם שכנינו.

ב. ביאור מושגים

השיח הציבורי, שעומד במרכז מסמך זה, נוטה לערבל יחד מושגים מעולמות שונים, חלקם נושאים משמעות משפטית וחלקם לא. לא תמיד יש חשיבות לעשות את ההבחנה ולדייק לציבור מה קובע הדין והנהוג הבינלאומי ומה משמעות הפרתם. אולם בחודשים האחרונים נזרקים לתוך קדירת השיח

³⁷ ראו להלן הרחבה בפרק ד. השלכות השיח על החוסן הלאומי, הערת שוליים 93.

³⁸ אורן זיו, "כמו נכבה שניה": 800 פלסטינים ברחו מבתיהם מתחילת המלחמה, שיחה מקומית (2.11.2023).

³⁹ קווי יסוד והסכמים קואליציוניים - הממשלה ה-37 בראשות בנימין נתניהו, אתר הכנסת. למשל [הסכם קואליציוני לכינון הממשלה ה-37 בין סיעת הליכוד לבין סיעת הצינונות הדתית](#), (28.12.2022), עמ' 20.

כלאחר יד מושגים כגון גירוש, הגירה מרצון, העברת אוכלוסייה, טיהור אתני ואף רצח עם; אלו מחוברים לעתים, אך לא תמיד, לצורך הצבאי ולהצדקות המוסריות לקיומה של המלחמה; ולא ברור, או לא מובהר, האם וכיצד מחויבת ישראל לכללי ניהול המלחמה בהיתן ההצדקות הללו. במציאות הזאת, ישנה חשיבות רבה להנחת היסודות.

ישראל חתומה על אמנות בינלאומיות שונות, שמחייבות אותה לשורה של דרישות ואיסורים, גם כלפי אזרחיה ותושביה, וגם ביחס לאויביה, אפילו בזמן מלחמה.⁴⁰ אישורה של ישראל את האמנות הללו מבטאת את הזדהותה עם הערכים והעקרונות המשפטיים הקבועים בהן ואת מחויבותה לפעול על פיהם וגם משמשת כרטיס כניסה עבורה למשפחת האומות שאוחזות בערכים אלו. על אף שהאכיפה של דיני הלחימה הבינלאומיים, המכונים "המשפט ההומניטרי הבינלאומי", נגועה לא אחת בציניות ובפוליטיקה, לכללים הללו יש תוקף ומשמעות בזירה הבינלאומית והלאומית כאחד. זאת במיוחד כאשר מדובר באיסורים חמורים לסמן את הגבולות האדומים הברורים של התנהגות מקובלת של כל מדינה, ודאי דמוקרטית.

לא ניתן לנתח את ההשפעות של שיח ההשמדה והטרנספר על החוסן הלאומי, יחסי החוץ והביטחון של ישראל, מבלי להידרש להגדרת המושגים הרלוונטיים בהקשר של המשפט הבינלאומי. לכן, למרות שמסמך זה אינו משפטי באופיו, נבחר כמה מושגים מרכזיים שנפוצים בהתייחסות הבינלאומית לפעולותיה של ישראל וכן נושאים משמעות משפטית כאן ובעולם:

1. גירוש (deportation) או העברה בכפייה (forced displacement/ forced transfer), בהקשר של סכסוכים בינלאומיים או מקומיים (להבדיל מאסון טבע, משבר כלכלי או מגפה), משמעם עזיבה של אזרחים את בתיהם או מקום מגוריהם בכפייה או מכורח, כתוצאה מעימות צבאי, אלימות, רדיפה או הפרת זכויות אדם.⁴¹ העברה בכפייה אסורה באופן מפורש על פי אמנת ג'נבה הרביעית, אותה אשררה ישראל ב-1951, והאיסור נחשב ככלל של המשפט המנהגי, המחייב את כל מדינות העולם, גם אם לא חתמו על האמנה. האיסור על העברה בכפייה חל בין אם ההעברה היא בתוך גבולות המדינה או השטח הכבוש (internal displacement) ובין אם היא אל מחוץ לגבולות אלו, לארץ או מדינה אחרת (international displacement).⁴²

⁴⁰ ארבע אמנות ג'נבה המתוות את דיני הלחימה, את כולן אשררה ישראל, ובפרט אמנת ג'נבה בדבר הגנת אזרחים בימי מלחמה, 1949, כ"א 1, 559 (להלן: אמנת ג'נבה הרביעית). ישראל אישררה את האמנה ב-1951 והיא גם נחשבת לדין מנהגי המחייב את כל מדינות העולם, בדומה לאמנה בדבר הדינים והמנהגים של מלחמה ביבשה לרבות תקנות בקשר לדיני ומנהגי המלחמה ביבשה (האג, 1907) (להלן: תקנות האג); האמנת למניעת רצח עם, בהערות שוליים 19 להלן, אותה אישררה ישראל ב-1950.

⁴¹ Global Protection Cluster (GPC), *Handbook for the Protection of Internally Displaced Persons*, June 2010 ; The Guiding Principles on Internal Displacement (E/CN.4/1998/53/Add.2), Principle 6.

⁴² עיקרון איסור ההעברה בכפייה הוא עיקרון יסודי ומקובל במשפט הבינלאומי ונחשב "משפט מנהגי", כלומר כזה שהתבסס לא רק בהסכמים אלא גם במינהג של המדינות ומחייב את כל מדינות העולם. ראו [כרך 129 לכללי המשפט ההומניטרי המינהגי](#): International Committee of the Red Cross (ICRC), *Customary International Humanitarian Law*, 2005, Volume I: Rules of International Law, בהקשר של שטחים כבושים, האיסור מבוסס על סעיף 49 לאמנת ג'נבה הרביעית.

הפרת האיסור היא פשע מלחמה,⁴³ ועלולה לעלות כדי פשע נגד האנושות, אם ההעברה בכפייה נעשית כחלק ממתקפה רחבה ושיטתית על האוכלוסייה האזרחית.⁴⁴

החריג לכלל הוא מצב של פינוי (evacuation), בו העברה זמנית של אוכלוסייה אזרחית מתחייבת לצורך הגנה על ביטחונם של האזרחים או משיקולי הכרח צבאיים. פינוי כזה אסור שייעשה אל מחוץ לגבולות המדינה או השטח הכבוש, אלא אם כן אי אפשר, מסיבות של ממש, למנוע את עקירתם של התושבים, ובתנאי שהאנשים שפונו יוחזרו לבתיהם מיד עם תום פעולות האיבה באותו השטח.⁴⁵

גם אם מתקיים החריג, המדינה המבצעת העברות או פינויים כאלו, מחויבת לדאוג להספקת שיכון נאות שיקלוט את המוגנים, לביצוע ההעברה בתנאים מניחים את הדעת מבחינת ההיגיינה, הבריאות, הביטחון והתזונה, וזאת מבלי לקרוע בני משפחה אחת זה מזה.⁴⁶

העברה בכפייה שנועדה לפנות שטח או אזור מחברי קבוצה מסוימת (לאומית, אתנית או דתית), בשל השיוך הקבוצתי שלהם, מהווה מה שמכונה "טיהור אתני", שהינו פשע חמור תחת המשפט הבינלאומי.

2. טיהור אתני על פי הגדרת האו"ם הוא הפיכת אזור להומוגני מבחינה אתנית, באמצעות שימוש בכוח או הפחדה, כעניין של מדיניות מכוונת, במטרה להוציא אנשים מקבוצה אתנית או דתית אחרת מאזור נתון.⁴⁷ טיהור אתני לא הוגדר כפשע בפני עצמו תחת המשפט הבינלאומי, אולם הפרקטיקות שהוא מתייחס אליהן (שכוללות אלימות על כל סוגיה, מעצרים שרירותיים, הגבלות תנועה חריפות, העברה בכפייה, הריסת רכוש, תקיפות צבאיות ועוד), בצירוף הכוונה של סילוק אנשים מקבוצה אתנית או דתית מסוימת מהשטח, עולות כדי פשעי מלחמה או פשעים נגד האנושות, ככל שהן נעשות באופן שיטתי ונרחב.⁴⁸ יתר על כן, בהתקיים תנאים מסוימים, הן עלולות להיכנס בגדר הפשע "רצח עם", שיבואר להלן.

3. רצח עם או השמדת עם (genocide) משמעם ניסיון מכוון להשמיד, באופן מלא או חלקי, קבוצות מסוימות – עם, קבוצת לאום, קבוצה אתנית או דתית – באמצעות רצח חבריה, גרימת נזקים פיסיים או נפשיים לחבריה, יצירת תנאי מחייה בלתי אפשריים להישרדות הקבוצה, מניעת לידות או העברה בכפייה של ילדים מקבוצה זו לקבוצה אחרת.⁴⁹ השמדת עם מוגדרת כפשע חמור באמנה למניעת ולענישת הפשע השמדת עם.⁵⁰

⁴³ Rome Statute of the International Criminal Court (last amended 2010), 17 July 1998, Article 8(2)(b)(viii) (להלן: חוקת רומא).

⁴⁴ סעיף 7 לחוקת רומא, שם.

⁴⁵ ראו כלל 129 למשפט המנהגי הבינלאומי, הערת שוליים 42 לעיל.

⁴⁶ סעיף 40 לאמנת ג'נבה הרביעית.

⁴⁷ ראו הגדרת "טיהור אתני" באתר משרד האו"ם למניעת רצח עם והמחויבות להגן: <https://www.un.org/en/genocideprevention/ethnic-cleansing.shtml>

⁴⁸ שם.

⁴⁹ סעיף II לאמנה למניעת רצח עם.

⁵⁰ סעיף I לאמנה למניעת רצח עם.

המושג Genocide הוטבע בשנת 1948 על ידי עו"ד פולני יהודי בשם רפאל למקין, בעקבות השואה ואירועים היסטוריים נוספים של פגיעה שיטתית בקבוצות לאומיות, אתניות או דתיות, במטרה להשמידן.⁵¹ האמנה בדבר מניעתו וענישתו של הפשע השמדת עם אומצה פה אחד על ידי כל חברות העצרת הכללית של האומות המאוחדות ב-1948. ישראל הצטרפה לאמנה עוד ב-1949 ואשררה אותה בשנת 1950.

חוקת רומא של בית הדין הפלילי הבינלאומי בהאג אימצה את ההגדרה של השמדת עם כפי שמופיעה באמנה מ-1948 ועיגנה אותה שוב כפשע חמור. כך עשו גם חוקות של בתי משפט בינלאומיים והיברידיים נוספים.⁵² מדינות רבות חוקקו חוקים פנימיים נגד השמדת עם, ביניהן גם ישראל, אשר אימצה את הגדרות האמנה הבינלאומית והגדירה את השמדת העם כאחד הפשעים הבודדים בספר החוקים שדינו מוות.⁵³

גירוש או העברה בכפייה, טיהור אתני ורצח עם הם אך פשעים חמורים על פי הדין הבינלאומי, לו ישראל מחויבת מתוקף חתימתה על האמנות האוסרות עליהם וכן מתוקף המשפט המנהגי. כמו בדין הפלילי הפנימי, גם במשפט הבינלאומי, האחריות הפלילית בגין הפרתם של האיסורים החמורים דורשת שילוב של רכיב עובדתי ורכיב נפשי, היינו כוונה.

ביחס לפשעי חמאס אין צורך לנחש את הכוונה הפלילית לפגוע באזרחים ישראלים רק בשל שיוכם הלאומי ואין צורך להניח הנחות לגבי שאיפתם של כוחות חמאס להשמיד את מדינת ישראל – אלו כוונות ברורות ומוצהרות של ארגון חמאס, מפקדיו ומרצחיו שטבחו בישראלים ב-7.10. לכן, ניתן לקבוע שחמאס ביצע פשעי מלחמה ופשעים נגד האנושות כהגדרתם במשפט הבינלאומי.⁵⁴ הקושי העיקרי בהבאתם של האחראיים לפשעים לדין נובע ממעמדו של ארגון חמאס תחת המשפט הבינלאומי, שהרי עזה איננה מדינה וחמאס אינו ממשלה נבחרת שעומדת בראש מדינה.

ביחס למעשיה של ישראל בעזה, הרי שהשמדת העם הפלסטיני לא הוגדרה כ"מטרה" וראש הממשלה, כמו גם ראשי מערכת הביטחון, מקפידים להתייחס לחמאס כאויב ולא לעזתים או לפלסטינים בכללותם. אולם היקף הפגיעה וההרס בעזה ובאזרחיה, כולל ילדים, נשים וקשישים, נרחבים כל-כך עד שרף הוכחת הכוונה עשוי להיות נמוך יותר בראי המשפט ובוודאי בראי הקהילה הבינלאומית. הצהרותיהם של בכירים במערכת השלטונית בדבר הצורך לשטח או למחוק את עזה, לבצע טרנספר המוני וכיוצא באלו, וכל זאת בגיבוי המערכת המשפטית הפנימית, מעידות על הלך רוח של נקמה חסרת הבחנה ונטולת רסן, שבשמו התפרקה ישראל ממחויבותה לערכים ועקרונות יסוד במשפט הבינלאומי. ייתכן שדי בכך כדי לסמן לכל הפחות אדישות או עצימת עיניים לפשעים שמתרחשים. כך גם לגבי פשעי

⁵¹ ראו הגדרת "טיהור אתני" באתר משרד האו"ם למניעת רצח עם והמחויבות להגן: <https://www.un.org/en/genocideprevention/genocide.shtml>.

⁵² שם.

⁵³ חוק בדבר מניעתו וענישתו של הפשע השמדת-עם, תש"י-1950, ס"ח 137.

⁵⁴ איתי מק, [החמאס ביצע פשעי מלחמה ופשעים נגד האנושות](#), מכון זולת (16.10.2023).

המתנחלים בגדה המערבית, להם אין כל הצדקה צבאית או אחרת, וגם הם נעשים בתמיכת המערכת הפוליטית ובגיבוי המערכת המשפטית.

ג. השלכות מדיניות וביטחוניות של שיח הטרנספר והאלימות בגדה

המלחמה בעזה, הגדולה במלחמות ישראל מאז 1973, מוכיחה שוב עד כמה ישראל זקוקה לסיוע בטחוני ומדיני גם כאשר יש לה עדיפות צבאית מלאה על אויבותיה. הביטויים העיקריים לכך הם קידום כוחות אמריקאים לאזור כדי להרתיע את בני בריתו של החמאס מהרחבת המלחמה, משלוחי נשק מסיביים מארצות הברית לישראל, יירוט טילים ששוגרו על ידי החות'ים מתימן על ידי כלי שיט אמריקאים ומערכות זרות נוספות, והכרה של רוב מדינות העולם בזכות ההגנה העצמית של ישראל.

הקשיים בהשגת תמיכה בינלאומית

התמיכה הבינלאומית הרחבה ביעדים הצבאיים שהציבה לעצמה ישראל לשם השבת ביטחון אזרחיה מושפעת כיום משלושה גורמים מרכזיים. הראשון הוא ההרס הכבד בכל רחבי הרצועה והפגיעה הקשה באוכלוסייה האזרחית. תמונות הזוועה המופיעות על מסכי הטלוויזיה בכל מדינות העולם, הנראות פחות בישראל, אינן תעמולה של רשת אל-ג'זירה אלא תוצר של מדיניות ברורה אשר שמה פחות מגבלות מאשר בעבר על שימוש מסיבי באש. שר החוץ של האיחוד האירופאי, ז'וזף בורל, קבע כחודשיים מתחילת המלחמה כי ההרס שנגרם בעזה עולה על ההרס שספגו ערי גרמניה במלחמת העולם השנייה.⁵⁵ מספר האבדות ברצועה על פי הערכות עולה על 20 אלף, רובן אבדות אזרחיות.⁵⁶ כל ידירותיה של ישראל ובראש ובראשונה ארצות הברית דורשות את הגבלת השימוש באש ונותנות להבין כי קיים מתאם בין נכונותן לתמוך ביעדי המלחמה להתחשבות ישראל בדרישותיהן.

הגם שאין עדיין תמונה טובה ביחס לתהליכי קבלת ההחלטות בדרג הצבאי והמדיני שהביאו לתקיפות הנרחבות ביותר בתולדות מלחמות ישראל, צה"ל טוען שהשימוש המסיבי באש נועד בראש ובראשונה לצמצם את האבדות משורתיו ואינו משיב לשאלות קשות לגבי השלכות עבור האזרחים בעזה או לגבי הסיכון לחיי החטופים. זירת הפעילות רוויית האוכלוסייה האזרחית והשימוש שעושה החמאס באוכלוסייה זו ובמתקנים אזרחיים, כולל בתי חולים, כ"מגן אנושי", הופכים את שאלת "הנזק האגבי" (collateral damage) לבעיה מורכבת עוד יותר.⁵⁷ עם זאת, לאור מימדי ההרס, סביר להניח שיצרי נקם על הטבח הברוטלי שביצע חמאס בשביעי באוקטובר ורצון קמאי להפגין את כושר הענישה של ישראל כדי לטעון את סוללות ההרתעה שנדמה כי התרוקנו, שיחקו כאן תפקיד מרכזי.

AFP and TOI staff, [Top EU diplomat: Gaza destruction proportionally 'even greater' than in WWII Germany](#), *The Times of Israel* (11.12.2023).

⁵⁶ עינב חלבי, סוכנויות הידיעות, [כמעט אחוז מאוכלוסיית הרצועה: "20 אלף נהרגו בעזה מתחילת המלחמה"](#) | תמונת מצב, *ynet* (22.12.2023).

⁵⁷ לדיון בשאלת "הנזק האגבי" כולל בפעולות קודמות של צה"ל בעזה, ראו: ענת שפירא ועידית שפרן גיטלמן, [סוגיית המידתיות במלחמה](#), מבט על, INSS, גיליון 1730 (23.5.2022).

הגורם השני שעשוי להגביל את התמיכה הבינלאומית בהשגת יעדיה הביטחוניים של ישראל הוא סירובו של ראש הממשלה נתניהו לקיים דיונים על "היום שאחרי". במוקד הנוסחאות המקובלות שעלו לגבי התהליך הרצוי בסיום המלחמה עומדת הקריאה לכינון כוח בינלאומי שיוצב ברצועה והתחלת תהליך השיקום בשלב ראשון, ו"החייאה מחדש" של הרשות הפלסטינית כדי שתוכל לקחת על עצמה את השלטון בעזה בשלב מאוחר יותר.

הגורם השלישי החותר תחת התמיכה בישראל הוא שיח הטרנספר ופרעות המתנחלים בפלסטינים תושבי הגדה המערבית, ובו נעסוק בפרק זה.

שיח הטרנספר ונזקיו הביטחוניים-מדיניים

שיח הטרנספר, קרי הדרישות לרוקן את רצועת עזה מתושביה, הוא שיח מנותק מן המציאות, חסר כל היתכנות של ממש, בין אם הכוונה שיתבצע בכפייה ובין אם שיתבצע מרצון. לא ברור אם הגורמים הפוליטיים המלבים את השיח מבינים זאת אך גם אם כך הדבר, ספק אם הם נותנים את הדעת על הנזק הנגרם מדבריהם. בכל מקרה ברור שהוספת המימד הזה למראות ההרס הקשים ולשיירות הפוליטים בעזה מקשה על השגת מטרותיה הביטחוניות של ישראל.

בתוך ישראל, השיח הזה מלבה מתחים. כאשר שר זוטור דוגמת עמיחי אליהו מדבר על שימוש בפצצת אטום בעזה, רוב הציבור הישראלי מבין שמדובר בטירוף פוליטי שדבריו, כפי אמר ראש הממשלה, "מנותקים מהמציאות"⁵⁸. לא כך כאשר מתברר שבמשרד המודיעין נכתב ב-13 באוקטובר נייר מדיניות המציע, כאחת משלוש חלופות לעתיד הרצועה, את "פינוי האוכלוסייה האזרחית מעזה לסיני"⁵⁹; כאשר שר החקלאות וראש השב"כ לשעבר, אבי דיכטר, אבי חוק הלאום, אומר על המלחמה שזו "נכבת עזה 2023. כך זה ייגמר"⁶⁰; וכאשר ראש הממשלה כותב באיגרת לחיילי צה"ל: "זכור את אשר עשה לך עמלק"⁶¹.

פרסומים כאלה נתפשים (למרות הכחשות) כמייצגים מדיניות ממשלתית והם מייצרים נזקים ביטחוניים ומדיניים במישורים שונים.

אצל אזרחי ישראל הפלסטינים התבטאויות מסוג זה מייצרות מתח בין השאיפה להזדהות עם מדינת ישראל לבין התחושה שהמדינה מתכננת אסון נוסף לבני עמם. אלו כמובן מחריפים את הניכור והקיטוב בין יהודים לערבים בישראל ופוגעים במרקם החברתי הפנימי, כפי שמתואר להלן בפרק "השלכות השיח על החוסן הלאומי".

ברצועת עזה ובגדה, נזקי שיח הטרנספר חמורים אף יותר. סביר להניח שהוא מלבה פחדי אמת, מייצר נחישות גדולה יותר בקרב תושבי עזה לעמוד מול התקדמות צה"ל ומחזק בגדה את התחושה שיש

⁵⁸ יהונתן ליט, נעה שפיגל וג'קי חורי, [השר אליהו: אטום על עזה "זו דרך אחת"; נתניהו: זה מנותק מהמציאות](#), הארץ (5.11.2023).

⁵⁹ יובל אברהם, [המסמך המלא של משרד המודיעין: כיבוש עזה וטרנספר מלא לתושבינו](#), שיחה מקומית (28.10.2023); משרד המודיעין, [נייר מדיניות: חלופות לדירקטיבה מדינית לאוכלוסייה האזרחית בעזה](#) (13.10.2023).

⁶⁰ מיכאל האוזר טוב, [השר דיכטר על פינוי תושבי צפון הרצועה: אנחנו עושים עכשיו את נכבת עזה 2023](#), הארץ (12.11.2023).

⁶¹ אנה ברסקי, [נתניהו באיגרת לחיילים: "זכור את אשר עשה לך עמלק, נביס את הרוע"](#), מעריב (3.11.2023).

להתנגד לכיבוש בכל אמצעי, כולל באמצעים אלימים. בנוסף, הוא יוצר גם נזקים בעולם הערבי, שבו קיימת מלכתחילה התנגדות ציבורית נרחבת למהלכי השלמה עם ישראל ללא התקדמות לפתרון "הבעיה הפלסטינית". הדברים אמורים במיוחד במצרים הרגישה לשלמותה הטריטוריאלית והדמוגרפית, שם כל דיבור על טרנספר – במיוחד לסיני – מעורר את החשש מחדש מפני גלי הגירה הנתפשים כאיום חמור ביותר. גם במצרים וגם בירדן שיח הטרנספר, לצד מראות ההרס והדיכויים על האבדות האזרחיות הכבדות, תרמו לתסיסה עממית ולחץ על השלטונות לנתק את היחסים עם ישראל. החזרת השגריר הירדני "להתייעצויות" היא תוצר ברור של לחץ זה.⁶²

שיח הטרנספר מייצר גם תגובות שליליות בעולם הרחב ומסייע ליצירת אווירה אנטי-ישראלית ולגיטימציה לסנטימנטים אנטישמיים לא רק בקהלים המבטאים גישה זו מתחילת המלחמה או עוד לפני, אלא גם בגורמים שאינם חשודים כאנטי ישראלים. כך, למשל, המוזיאון הלאומי של אושוויץ-בירקנאו בפולין, שבתחילת המלחמה נתן ביטוי לתמיכתו בישראל, הוציא הודעת גינני חריפה,⁶³ בתגובה לדבריו של ראש מועצת מטולה דוד אזולאי שקרא בראיון לשטח את עזה "בדיוק כמו שיש היום באושוויץ".⁶⁴

מעבר ליצירת אווירה אנטי-ישראלית, השיח גם מחזק את התשתית הראייתית להעמדת מדינת ישראל לדין באשמת "רצח עם" בבית המשפט הבינלאומי לצדק בהאג. דרישת דרום אפריקה לבית הדין לפתוח בחקירה נגד ישראל באשמה זו, חייבת להתבסס גם על ההוכחה שהנזקים הכבדים הנגרמים לאוכלוסייה האזרחית בעזה מתבצעים מתוך מטרה וכוונה להשמיד.⁶⁵ התבטאויות הטרנספר של אישים המשמשים בתפקידי מפתח מקלות על הוכחת טיעון הכוונה ועלולות להעמיד בעתיד את ישראל בפני קשיים משמעותיים בזירה הבינלאומית, גם אם תטען שבפועל צה"ל שמר על כלל המידתיות ולא ניסה לפגוע באזרחים בצורה מכוונת.⁶⁶

טרנספר ופרעות בגדה

בעוד "שיח הטרנספר" על גרוש תושבים משטח הרצועה נשאר בשלב זה בגדר מילים בלבד, הרי שמיני טרנספר של ממש מתבצע בגדה המערבית. הפרעות המבוצעות על ידי מתנחלים בעצימת עין של צה"ל ומשטרת ישראל מיועדות להביא, בין השאר, לפינוי פלסטינים מבתיהם ומאדמותיהם בעיקר בדרום הר חברון וצפון בקעת הירדן.⁶⁷ דפוס הפעילות הזו התקיים מזה שנים אך הוא צבר תנופה מאז כוננה הממשלה הנוכחית וצבר תנופה משמעותית נוספת מאז פרוץ המלחמה בעקבות חלוקה מסיבית של כלי נשק לכל דורש יהודי, ניסיונות מתנחלים קיצוניים לנצל את המלחמה לקידום יעדיהם הפוליטיים והגיבוי הפוליטי שהם מקבלים מנציגיהם בכנסת ובממשלה.

⁶² ג'קי חורי ורויטרס, [ירדן: השגריר בישראל יחזור לעמאן "עד שישראל תפסיק את המלחמה בעזה"](#), הארץ (1.11.2023).
⁶³ Jerusalem Post staff, [Auschwitz slams Israeli council head's plans for Gaza Strip](#), *The Jerusalem Post* (18.12.2023).

⁶⁴ ראש מועצה: "צריך רצועה משוטחת לחלוטין, בדיוק כמו באושוויץ", מעריב (17.12.2023).

⁶⁵ חן מענית, ניב קובוביץ ויהונתן ליס, [בצבא ובפרקליטות חוששים שבית המשפט לצדק בהאג יחס ישראל רצח עם בעזה](#), הארץ (1.1.2024).

⁶⁶ מרדכי קרמניצר, [ההתלהמויות של בכירים בישראל מחמירות את מצבה המשפטי](#), הארץ (3.1.2024).

⁶⁷ [הרג וטרנספר בגדה - מאמר מערכת](#), הארץ (18.12.2023).

הסטטיסטיקה של פשיעה לאומנית של יהודים בשטחים מראה כי בשנת 2021 בוצעו 446 מעשי אלימות ונעשו 154 מעצרי משטרה, ב-2022 היו 947 מעשי אלימות ו-232 מעצרים, ובשנת 2023 (עד כה) בוצעו 1023 מעשי אלימות ורק כ-100 מעצרים.⁶⁸ על פי נתונים בינלאומיים שנכללו במכתב לישראל מטעם 15 מדינות, מתחילת המלחמה ועד אמצע דצמבר ביצעו מתנחלים 343 תקיפות אלימות בגדה, הרגו שמונה פלסטינים, פצעו 83 וגרמו ל-1,026 פלסטינים לעזוב את בתיהם.⁶⁹

אין בידינו נתונים על היקף כוחות צה"ל בגדה המערבית מאז תחילת המלחמה אולם ברור כי לצד החשש מפיגועי טרור גם אלימות המתנחלים מחייבת נוכחות צבאית מסיבית בשטח. בתנאים בהם צה"ל מגייס מילואים בהיקף חסר תקדים לצורך ניהול המלחמה בעזה והרתעת החיזבאללה בצפון, הפרעות שמבצעים המתנחלים פוגעות לא רק בפלסטינים אלא גם בביטחון מדינת ישראל והן תורמות לבניית הפוטנציאל של התקוממות חדשה בגדה, שהיא הדבר האחרון שחסר עתה.

הפרעות הללו מכרסמות גם בתמיכה הבינלאומית במאמץ המלחמה. צופי הטלוויזיה בישראל חשופים פחות לאירועים בגדה המערבית מאשר, למשל, צופי רשת CNN (שלא ניתן לחשוך בה בנטיות אנטי-ישראליות). כך, לדוגמא, כתבה של הרשת שפורסמה באמצע דצמבר תיארה בלשון בלתי מתלהמת את המצב לאשורו, והסבה לישראל נזק תדמיתי שאת מחירו באבדן תמיכה ציבורית ניתן רק לשער.⁷⁰ בכתבה מוצגות בין השאר התנכלויות מתנחלים הלבושים במדי צה"ל וחמושים בנשק צה"לי כלפי תושבים מקומיים, ירי עליהם, גרוש פלסטינים מבתיהם באיומי נשק ומציאות של אפרטהייד בעיר חברון. חמור לא פחות, בחלק מהמקרים המבצעים הם מתנחלים המשרתים שירות מילואים, או אנשי כיתות כוננות בהתנחלויות. גורמים צה"ליים שהתבקשו להבחין בין חיילים למתנחלים הפועלים לגרוש פלסטינים מבתיהם הודו שאינם יכולים לעשות הבחנה כזו.

רק בעתיד נדע אם מעשי הגרוש המתבצעים בחסות המלחמה יקבעו עובדות חדשות בשטח. אבל כבר עתה ברור שהמציאות הזו, העולה מדי יום על מסכי הטלוויזיה בכל העולם, גורמת לישראל נזקים מדיניים וביטחוניים רבים.

בתחום האזורי מעשי האלימות בגדה יוצרים מימד נוסף של קושי בפני ממשלים ערביים התומכים בחיסול שלטון החמאס בעזה לפעול בכיוון זה. זאת, בשל החשש מהפגנות מחאה המוניות העולולות לאיים על המשטר. במקביל הם מקשים גם על הקמת כוח בינלאומי בהשתתפות ערבית לשמירת הביטחון בעזה עם סיום המלחמה, כיוון שהשתתפות בפרויקט כזה נתפשת בציבור הערבי כביטוי לשיתוף פעולה עם ישראל המבצעת מעשי פשע נגד בני עמם בגדה.

המציאות בגדה מייצרת בפני ישראל חזית גם מול המדינות האוהדות ביותר לעמדותיה. ביטוי ברור לכך ניתן במכתב הנ"ל מה-15 בדצמבר שעליו חתומות 15 מדינות מערביות, כולל בריטניה וצרפת, הדורש מישראל לפעול מיידית נגד התנכלויות המתנחלים. במכתב נאמר בין השאר כי "ישראל, בתור

⁶⁸ נדב אייל, [בישראל מבהירים לארה"ב: בשלב זה לא תהיה נסיגה מלאה מצפון הרצועה](#), ynet (13.12.2023).

⁶⁹ רויטרס, [15 מדינות בקריאה לישראל: פעלו מיד נגד אלימות מתנחלים כלפי פלסטינים בגדה](#), הארץ (15.12.2023).

⁷⁰ Nima Elbagir, [Eyewitness testimony and footage reveals escalation in Israel's occupation tactics in West Bank](#), CNN (15.8.2023).

הכוח הכובש, מוכרחה להגן על האוכלוסייה הפלסטינית" וכי "כישלונה של ישראל בביצוע תפקיד זה גרם למצב שבו המתנחלים פטורים מכל עונש, ולעלייה חסרת תקדים במספר מקרי אלימות".⁷¹

גם ממשל ביידן, מי שתמיכתו בישראל חיונית מאין כמוה למאמץ המלחמתי, גינה בצורות שונות את ההתנכלויות בגדה. הנשיא עצמו ציין כבר ב-26 באוקטובר כי ההתקפות המתבצעות על ידי "מתנחלים קיצוניים" בגדה, כמוהן כ"שפיכת דלק" למדורה שכבר בוערת באזור מאז מתקפת החמאס.⁷² דובר הבית הלבן התייחס לא מעט פעמים לאחריותה של מדינת ישראל למנוע אלימות מתנחלים. כך, לדוגמה, בראיון טלוויזיוני ב-29 באוקטובר, הוא הבהיר כי אף שאין בין שתי המדינות חילוקי דעות של ממש לגבי המלחמה בעזה "אלימות מתנחלים קיצוניים נגד אזרחים חפים מפשע היא בלתי מתקבלת על הדעת".⁷³

הביטוי הברור ביותר עד עתה לאי שביעות רצון של ידידות ישראל מהמתרחש בגדה המערבית ולנכונות לנקוט אמצעים של ממש ניתן עם הודעת ממשל ביידן ב-5 בדצמבר כי בכוונתו להגביל כניסת "אנשים שנחשד כי היו מעורבים בפעולות שחותרות תחת השלום, הביטחון או היציבות בגדה המערבית, ובכלל זה באמצעות מעשי אלימות או נקיטת פעולות אחרות שמונעות את גישתם של אזרחים לשירותים חיוניים וצרכים בסיסיים". הממשל הבהיר כי הגבלה זו עלולה לחול גם על בני המשפחה של אותם חשודים.⁷⁴ בעקבות הודעה זו מסרו בריטניה וצרפת כי ינקטו צעדים דומים ומדינות נוספות, כולל גרמניה, הודיעו כי בכוונתן להצטרף לצעד זה.

מעבר למשמעות האישית של צעד כזה, שמידת השפעתו המעשית על "המתנחלים הקיצוניים" בגדה עומדת בסימן שאלה, יש בו משום הבעת אי אמון מצד ידידותיה המובהקות ביותר של ישראל ביעילות שלטון החוק במדינה. זאת, באשר הטלת סנקציות אישיות כאלה נותנת ביטוי לתפישתן של ארצות הברית, בריטניה, צרפת ומדינות אחרות, שמצב שלטון החוק בשטחים הוא כה חמור עד שהן נדרשות לפעול במקום גורמי החוק במדינה. לתפישה זו יכולות להיות השלכות ברורות גם על נכונותם של גורמים בינלאומיים להעמיד לדין חיילים ואזרחים ישראלים בבתי דין מדינתיים בעתיד.⁷⁵

על כל הנזקים האלה יש להוסיף גם את הפוטנציאל העתידי הגלום באלימות גוברת של המתנחלים בגדה. אם תחול עליית מדרגה נוספת באלימות המתנחלים או אם תהינה תקריות אלימות במיוחד, דוגמת רצח המוני של תושבים פלסטינים כפי שביצע ברוך גולדשטיין בזמנו, או הבערת בתים על יושביהם כפי שנעשה בכפר דומא ביולי 2015, הדבר עלול להצית, על רקע המצב המתוח ממילא, זירת עימות חדשה העלולה להציב את המדינה ואזרחיה בפני איומים נוספים.

⁷¹ ר' הערת שוליים 69 לעיל.

⁷² Aamer Madhani, Seung Min Kim and Colleen Long, [Biden condemns retaliatory attacks by Israeli settlers against Palestinians in the West Bank](#), AP (26.10.2023).

⁷³ שם.

⁷⁴ בן סמואלט, ארה"ב הודיעה כי תגביל כניסת מתנחלים שנקטו אלימות כלפי פלסטינים, הארץ (5.12.2023).

⁷⁵ אליאב ליבליך, סנקציות אישיות על מתנחלים אלימים הן בשורה רעה לכולן, הארץ (17.12.2023).

סיכום

כחות משלושה חודשים מאז פרצה, מספר האבדות הכולל במלחמת עזה עולה על זה של כל מלחמה אחרת ממלחמות ישראל, כולל מלחמת העצמאות שנמשכה כשנה וחצי. בניגוד לשאר המלחמות, רוב האבדות, גם בצד הישראלי וגם בצד הפלסטיני, הן אבדות אזרחיות. קשה עדיין לאמוד במלואו את הנזק שנגרם לתשתית האזרחית בעזה אולם ברור שגם הוא חסר תקדים.

ממדי ההרס של המלחמה מציבים בפני ישראל קשיים משמעותיים בהשגת מטרותיה. שיח הטרנספר שברור שלא יוביל לשום מקום, ומעשי הגרוש והפגיעה בתושבי הגדה הפלסטינים שאינם תורמים כהוא זה להשגת המטרות המוצהרות של המלחמה, מוסיפים עליהם קשיים גדולים נוספים. במובן זה הם אינם רק ביטוי לפגיעה ברורה וקשה בזכויות אדם אלא גם מכשול גדול ומיותר בפני יכולתה של ישראל "לחסל את החמאס" ולהשיג ביטחון לתושביה.

ד. השלכות השיח הקיצוני על החוסן הלאומי

בספרות המקצועית בתחום ההתמודדות עם אסונות וסיכונים מתייחסים לחוסן כיכולת של קהילה או חברה להתמודד עם מצבי קיצון (טבעיים או מעשה ידי אדם), לעמוד בהם ולהתאושש מהם במהירות, על מנת לחזור למצב הקודם ("to bounce back") או אף להביא לשיפור המצב ("to bounce forward").⁷⁶ ישנן גישות ושיטות שונות למדידת חוסן של קהילות או חברות, אך רובן מתייחסות לארבעה מימדים מרכזיים: חברה, כלכלה, סביבה ומוסדות.⁷⁷

ככל מצב קיצון בחייה של אומה, גם מלחמה משקפת את רמת החוסן הלאומי הנוכחית ובו בזמן מעצבת את החוסן הלאומי העתידי. השאלה אם השלכותיה על בניית החוסן הלאומי יהיו חיוביות או שליליות תלויה, ראשית, בתנאי הפתיחה (כלומר, רמת המוכנות והחוסן הלאומי טרום המלחמה) ושנית, באופן שבו מוסדות, ארגונים, חברות ופרטים מגיבים לאירועים ופועלים לאורם.

ניתוח השפעותיה העמוקות וארוכות הטווח של המתקפה הרצחנית בשביעי לאוקטובר וביורו השלכותיה הכוללות של מלחמת "חרבות ברזל" על היבטים השונים של החוסן הלאומי חורגים כמובן ממסגרת נייר זה, מה גם שהם בעיקרם ספקולטיביים, שכן אנחנו עדיין בלב המערכה. אולם בהקשר הספציפי של שיח הטרנספר, ניתן לסמן כבר השלכות על לפחות שני היבטים מרכזיים בחוסן הלאומי: החברתי והמוסדי.

הפגיעה בלכידות החברתית

בהיבט החברתי, השפעותיו של השיח הקיצוני על הלכידות החברתית, אחד האינדיקטורים המובילים של חוסן לאומי, ברורות, בעיקר בהקשר של יחסי יהודים-ערבים. כאמור, מאז אירועי השביעי

⁷⁶ ראו השוואה בין ההגדרות השונות לחוסן, בהקשר העירוני, כאן: Lorena Figueiredo, Taku Honiden & Abel Schumann, *Indicators for Resilient Cities*, OECD Regional Development Working Papers (February, 2018).
⁷⁷ שם. וגם *City Resilience Index*, ARUP; *Disaster Resilience: Scorecard for Cities*, UNDRR (May, 2017); *Sustainable cities and communities — Indicators for resilient cities*, ISO 37123:2019.

באוקטובר ולאורך המלחמה, ישנה עלייה בביטויי השנאה כלפי ערבים אזרחי ישראל בזירה הציבורית וברשתות החברתיות, לצד תופעות קשות של פיטורים בלתי מוצדקים, החרמת עסקים, הרחקת סטודנטים ממעונות ואף אלימות פיזית.⁷⁸ קשה כמובן לבודד את השיח מהאירועים עצמם, אולם הנרמול של הדיבור על טרנספר ואף השמדה של פלסטינים, לצד ביטויים גוברים של ניכור, פחד ושנאה כלפי פלסטינים אזרחי ישראל, מבטאים את תחושת האיום של הציבור היהודי ומזינים את תחושת האיום של הציבור הערבי, ובכך מחריפים את הקיטוב בין הקבוצות.

לפי סקר של מכון אקורד שנערך כשבועיים לאחר פרוץ המלחמה, שתי הקבוצות הביעו חשש גובר מהקבוצה השנייה ומחזיקות בתפיסה שהצד השני מעוניין באלימות, אף ששיעור התומכים באלימות בפועל בשתי הקבוצות נמוך. 75% מהיהודים תופסים את החברה הערבית בישראל כמאיימת על בטחון העם היהודי במידה בינונית-גבוהה ו-60% מהערבים דיווחו שהם חושבים שהם נתונים באיום בהיותם מיעוט במדינה יהודית במידה בינונית-גבוהה.⁷⁹

יחד עם זאת, על פי סקר של המכון הישראלי לדמוקרטיה שנערך באמצע אוקטובר, כשבועיים לאחר תחילת המלחמה, ושוב בנובמבר, בקרב היהודים החשש לעתיד הביטחון הפיזי והכלכלי התמתן (46% ו-50.5% חוששים לביטחון הפיזי והכלכלי בהתאמה) ואילו בקרב הערבים המספרים האמירו עד כי רוב מכריע חוששים לעתיד הביטחון הפיזי או הכלכלי שלהם ו/או של בני משפחתם (73% ו-82% בהתאמה).⁸⁰

כמו כן, ניכר פער גדול בהערכת מידת האחידות החברתית הצפויה ביום שלאחר המלחמה. רוב היהודים (61%) חשבו שהציבור בישראל יהיה מאוחד יותר ביום שאחרי, לעומת מיעוט שסברו כך בקרב הערבים (31% בלבד). לפי סקר אקורד, שתי הקבוצות חוששות מאלימות כלפיהן בעתיד, אולם בעוד שרוב היהודים רואים באזרחים הערבים כגורם העיקרי שאחראי להסלמה עתידית, הערבים רואים את הממשלה הנוכחית בראשות נתניהו כאחראית לכך.⁸¹

כלומר, תחושת החוסן והאחדות הפנים-יהודית גוברת,⁸² תוך סימון ברור של גבולות "האנחנו", המוגדרים ומאושרים שוב ושוב על ידי גורמי השלטון וקובעי הדעה. הפחד העמוק שניטע בשביעי לאוקטובר מלובה מאז על ידי גורמי ימין ונציגיהם בממשלה, המסיתים ללא הרף כנגד הפלסטינים בכלל ואזרחי ישראל הערבים בפרט. אזהרותיו החוזרות והנשנות של בן גביר מפני התפרעויות מחללות לציבור, אף שהשקט נשמר, וקריאותיו להתחמשות יהודית מקסימלית מבצרות היטב את גבולות המחנה. על רקע אלו לא מפתיע שיהודים מפגינים יחס גובר של פחד, שנאה וחוסר אמון כלפי הערבים בישראל.⁸³

⁷⁸ בכר זועבי, רדיפת הסטודנטים הערבים: "זה עלול להגיע לשפיכות דמים", שיחה מקומית (8.11.2023).

⁷⁹ מגמות ביחסי יהודים וערבים בישראל בעקבות מלחמת חרבות ברזל, מכון אקורד (נובמבר 2023) (להלן: סקר אקורד).

⁸⁰ סקר נובמבר 2023: רוב הציבור צופה גל מחאה גדול אחרי המלחמה, המכון הישראלי לדמוקרטיה (5.12.2023).

⁸¹ סקר אקורד.

⁸² עליה מעיד גם סקר של מכללת תל-חי ואוניברסיטת תל אביב. ראו עידן אבני, מחקר: החוסן הלאומי התחזק, ואיתו תחושת הסכנה, ישראל היום (9.11.2023).

⁸³ סקר אקורד.

הפגיעה בחוסן הדמוקרטי ובאמון במוסדות השלטון

בקרב האזרחים הערבים, חוויית המיעוט מתחזקת ואיתה גם תחושת חוסר הביטחון, נוכח הרדיפה וההסתה הממוסדות. מאז תחילת המלחמה, למעלה מ-200 ערבים אזרחי ישראל נעצרו, רובם (למעלה מ-70%) בשל פרסומים ברשתות החברתיות, אף כי במרבית המקרים הפרסומים לא היוו כל עבירה. מעצרים אלו נעשים בגיבוי משרד המשפטים, שעל רקע המלחמה ביטל את ההנחיה לקבל אישור של הפרקליטות לפתיחת חקירות ביחס לעבירות ביטוי והנחה תחת זאת את המשטרה לאתר את המפרסמים, לבקש את מעצמם עד תום ההליכים במקרים המתאימים ולהעמידם לדין אף אם מדובר בפרסום בודד. המשמעות היא שמשרד המשפטים הגדיל באופן ניכר את מרחב שיקול הדעת של מערכת אכיפת החוק, בראשה עומד השר לביטחון לאומי בן גביר, מגדולי המסיתים נגד האוכלוסייה הערבית בישראל.

כמו כן, נפתחו למעלה מ-100 הליכים משמעותיים כנגד סטודנטים ב-33 מוסדות להשכלה גבוהה בשל פרסומים ברשתות החברתיות בעידודו של שר החינוך, יואב קיש.⁸⁴ על רקע דברים אלו, האווירה הציבורית הקשה והמציאות הכלכלית, כחמישית מהסטודנטים הערבים לא בטוחים שישובו לספסל הלימודים.⁸⁵

הרדיפה המוגברת כלפי ערבים אזרחי ישראל בולטת נוכח היעדר האכיפה המובהק בנוגע לביטויי שנאה והסתה של יהודים, לרבות נבחרים ציבור, בכירים, עיתונאים וקובעי דעת קהל, כלפי ערבים.⁸⁶ זאת, אף כשהשיח המתלהם הקורא להשמדה ולטרנספר בעזה מחלחל גם לדברי בכירים במערכת השלטונית ביחס לאזרחי ישראל הערבים, למשל קריאתו של מפכ"ל המשטרה, קובי שבתאי, לערבים אזרחי ישראל לעלות לאוטובוסים לעזה,⁸⁷ או התייחסויותיו החוזרות של השר לביטחון לאומי, בן גביר, לערבים בישראל, כולל נושאי משרות, כאל "אויבים מבית".⁸⁸ כמעט מיותר לציין שבמסגרת השיח המקטב והמסית הזה אין כל הכרה ברכיבי הזהות הלאומית הפלסטינית של אזרחי ישראל הערבים ובמורכבות המיוחדת שאלו מייצרים עבורם בשעת המלחמה. הציפייה היא להזדהות מוחלטת מצידם עם הקולקטיב הישראלי ולאפס הזדהות עם סבלותיהם של הפלסטינים, בני עמם, בעזה או בגדה.

כמובן שאלו לא נולדו מתוך ריק, אלא מהווים המשך ישיר לקווי היסוד של הממשלה ה-37, לעמדות הגזעניות הגלויות של כמה מבכיריה ולמדיניות הדיכוי וההפליה כלפי הערבים אזרחי ישראל שמקדמת הממשלה בשנה האחרונה.⁸⁹ הדיבור החופשי של גורמי שלטון על השמדה וגירוש של פלסטינים, אף

⁸⁴ [ההפיכה המשטרית בצל המלחמה: המשך הפגיעה בדמוקרטיה ובזכויות אדם](#), האגודה לזכויות האזרח (9.12.2023), עמ' 7; שירה קדרי-עובדיה, [קיש השהה החלטתו לחייב אוניברסיטאות לדווח על טיפול בתלונות נגד סטודנטים שנטען שתמכו בטור, הארץ \(6.11.2023\)](#).

⁸⁵ איתן גליקמן, סקר חדש: ברקע המלחמה, [חמישית מהסטודנטים הערבים מתלבטים אם לחזור ללימודים](#), ynet (21.11.2023).

⁸⁶ האגודה לזכויות האזרח, [ההפיכה המשטרית בצל המלחמה \(הערות שוליים 84 לעיל\)](#), בעמ' 6.

⁸⁷ רן שמעוני, דיאג חאג' יחיא ועדי חשמונאי, [המפכ"ל: מי שרוצה להזדהות עם עזה - אני אעלה אותו לאוטובוסים לשם](#), הארץ (18.10.2023).

⁸⁸ טובה צימוקי וגלעד מורג, [בן גביר כינה שופט "אויב מבית", הרשות השופטת תקפה: "מצופה שיפעל למיתון השיח"](#), ynet (31.10.2023).

⁸⁹ המתקפה על הדמוקרטיה בישראל: הכנסת ה-25 והממשלה ה-37 – מעקב יוזמות שפוגעות בזכויות האדם ובדמוקרטיה, [הפגיעה בחברה הערבית](#), האגודה לזכויות האזרח (26.8.2023).

שאלו עומדים בניגוד מוחלט לעקרונות יסוד במשפט הבינלאומי והישראלי, לצד פעולות הרדיפה האקטיביות והממוסדות נגד הפלסטינים אזרחי ישראל, מסמנים עד כמה רחוק הממשלה הזו ושלוחיה מוכנים ללכת כדי לבסס את העליונות היהודית במרחב. לא בכדי אלו פורטים על מיתרי הטרואמה הלאומית הפלסטינית של הנכבה.

על רקע כל אלו, השתיקה המוחלטת מצד שומרי הסף ביחס לרדיפה בפועל של הערבים אזרחי ישראל וההתעלמות מההסתה הגוברת כלפיהם מצד נבחריו הציבור מערערות באופן עמוק את עקרון השוויון האזרחי במדינת ישראל ושומטות את הקרקע מתחת להנחה שבישראל מערכת דמוקרטית שיכולה ומעוניינת להגן על זכויות המיעוט.⁹⁰ רק יותר משלושה חודשים אחרי תחילת המלחמה פרסמו היועצת המשפטית לממשלה ופרקליט המדינה הודעה שכללה את המסר המתבקש, שלא הושמע עד אז על ידי רשויות אכיפת החוק, לפיו "התבטאויות שיש בהן כדי לקרוא, בין היתר, לפגיעה מכוונת באזרחים בלתי מעורבים [...] עלולות להוות עבירות פליליות, לרבות עבירות הסתה".⁹¹

לפני 25 שנים כתב השופט מצא את הדברים הבאים, בערעור של בנימין כהנא על הרשעתו בעבירת ההמרדה: "סימנים ראשונים לקיומם של זרמים אנטי-דמוקרטיים בחברה הישראלית ניכרו, עם הופעת הכהניזם, לפני כעשרים שנה, ותוך שנים אחדות התעצמו. היחלצותם של המחוקק ובתי-המשפט אפשר שהובילה להאטת התפשטותה של התופעה. אך התופעה, גם אם הואטה, טרם נעלמה מחיינו. לדמוקרטיה הישראלית קמו אויבים מרים מבית... היו זמנים שבהם יכולנו להשליך את יהבנו על עוצמתה הפנימית של הדמוקרטיה שלנו, ולא נדרשנו לגונן עליה באמצעים חוקיים. אך הימים שוב אינם כשהיו... איננו צריכים להמתין לרגע שבו 'הא די בגפרור של שנאה כדי להדליק תבערה חברתית'. עלינו ולהיחלץ מבעוד מועד כדי למנוע את הגעתו... בדמוקרטיה הישראלית קיימים יסודות המבקשים לזהמה בגזענות. כלפי אלה מותר וראוי לדמוקרטיה לנהוג (כביטוי של השופט זוסמן) כ'דמוקרטיה מתגוננת'. הכלים הדרושים לכך הלוא הם מצויים בידינו אל לנו להפריז בשימוש בהם; אך גם אל לנו לשומטם או לרוקנם מתוכם".⁹²

יכולת העמידה של החברה בביטויים גזעניים ומסיתים תלויה בחוסן שלה ושל מוסדותיה הדמוקרטיים. הכישלון המוחלט בהגנה על אזרחי ישראל, יהודים כערבים, בשביעי באוקטובר ובהתמודדות עם תוצאות האירועים בשבועות העוקבים, חשפו את הריקבון המערכתי של מוסדות הממשל וריסקו את מעט האמון שעוד נותר במערכת השלטונית לאחר שנה של ניסיונות מהפכה משטרית. מהלכי הרפורמה המשפטית החלישו את מערכת המשפט ופגעו ביכולתה לבקר ולרסן את פעולות הממשלה, ולהגן על זכויות המיעוט. לכן לא פלא שהמערכת דוממת אל מול ההסתה והבריונות מצד הממשלה, בעוד בתי המשפט מאשרים לשלטון להגביל באופן חסר תקדים את חופש ההפגנה והביטוי של המיעוט, כפי שהדגימה החלטת בג"ץ להכשיר את האיסור הגורף על קיום מחאות נגד המלחמה

⁹⁰ יובל יועז, *היועמ"שית זנחה את מעמדה כשומרת הסף של הדמוקרטיה*, זמן ישראל (3.11.2023); [ברב-מיארה, השמיעי קול – מאמר מערכת](#), הארץ (5.1.2024).

⁹¹ ביני אשכנזי, [לקראת הדיון בהג – היועמ"שית מסתייגת מהפוליטיקאים: "ישראל מחוייבת לדון הבין-לאומי"](#), ואללה! (9.1.2024).

⁹² ע"פ 6696/96 כהנא נ' מדינת ישראל, פ"ד נב (1) 535.

ביישובים ערבים.⁹³ במציאות הזאת, ביטויי השנאה וההסתה של נבחרים ופועלים כלפי הערבים אזרחי ישראל הם כבר לא רק גפרור של שנאה, כי אם אש בשדה קוצים, שמאיימת לכלות את המרקם החברתי העדין ממילא בישראל ולמוטט אותו מבפנים.

ה. סיכום והמלצות

במסמך זה שמנו את הזרקור על ההקצנה בשיח בישראל בעקבות אירועי השבת הנוראה של השביעי באוקטובר והמלחמה שפרצה בעקבותיהם. התייחסנו לפריצת גבולות השיח הלגיטימי על ידי נבחרים ופועלים וגורמים בכירים בממשלה, שקוראים, במישרין או בעקיפין, להשמדת עזה, לפגיעה בתושביה ולגירושם מהרצועה. התבטאויות אלו, שרק הולכות ומתרבות, מנרמלות שיח ציבורי קיצוני, חד צדדי ורווי זעם, אשר משתקף בכל אמצעי התקשורת הישראלית וברשתות החברתיות, ואינו מותיר כל מרחב לביקורת על פעולות ישראל או לדיון ציבורי בהשלכותיהן על חייהם של מיליוני פלסטינים ברצועת עזה ובגדה המערבית, על גורל החטופים והחיילים הלוחמים, על האזרחים הישראלים המפונים ועל החברה הישראלית בכללותה.

סקרנו אמירות מסיתות ומתסיסות שנשמעות מעל כל הבמות לא רק כלפי העזתיים, אלא כלפי פלסטינים בכלל, לרבות פלסטינים אזרחי ישראל. הראינו ששומרי הסף וגורמי אכיפת החוק אינם פועלים לענישת המסיתים ולאלימות ולגזענות, בין אם הם נבחרים ופועלים או פרשנים ועיתונאים, ואף מגבים את הרדיפה וההשתקה של מי שכן מעזים להשמיע ביקורת, ובפרט של ערבים אזרחי ישראל. בהיעדר גבולות, השיח המשתולל משמש גורמים קיצוניים ובעלי אינטרסים לקביעת עובדות בשטח ולצבירת כוח פוליטי, באמצעות פרעות והתערמויות שהובילו לגירושם של למעלה מאלף פלסטינים מבתיים בגדה המערבית וביצירת איום ממשי על ביטחונם הפיזי והכלכלי של הערבים אזרחי ישראל.

בחנו כיצד שיח הטרנספר שרווח בישראל נשמע ומובן מחוץ לישראל, שם כן חשופים לתמונות הקשות מעזה, לממדי ההרג, ההרס והרעב, ומודאגים מאובדן השליטה על המתנחלים בגדה. הצטברות התבטאויות הבכירים מחזקת את הרושם שמדינת ישראל פועלת בכוונה, או לכל הפחות באדישות, לפגיעה באזרחים ובאזרחים פלסטינים בלתי מעורבים, תוך זניחת ערכים ועקרונות בסיסיים של המשפט הבינלאומי והישראלי. על רקע זה, גוברת ההאשמות על כך שישראל מבצעת פשעי מלחמה חמורים, ביניהם העברה בכפייה, טיהור אתני ואף רצח עם. פנייתה של דרום אפריקה לבית הדין הבינלאומי לצדק בטענה שישראל מפרה את האמנה למניעת ולענישת הפשע רצח עם הסתמכה על אמירות בכירי המשטר ועל היעדר התגובה המשפטית להן כדי לבסס את היסוד הנפשי הנדרש – כוונה להשמיד.⁹⁴ קריאות להפסקת אש מיידית מגיעות גם מכיוון ממשלות ידידות באירופה, אשר החלו להשמיע ביקורת גלויה על תוצאותיהן הקשות של תקיפות צה"ל ברצועה, ודעת הקהל הציבורית באירופה ובארצות הברית ידועה זה מכבר.

⁹³ בג"ץ 8007/23, מפלגת חד"ש נ' מפכ"ל המשטרה (7.11.2023); חן מענית, [בג"ץ דחה עתירות שדרשו לאפשר הפגנות נגד המלחמה ביישובים ערביים](#), הארץ (8.11.2023).

⁹⁴ גור מגידו, [הראיות נגד ישראל בתיק בהאג: ההבלים של נתניהו, גלנט, כ"ץ וניסים ואטורי](#), TheMarker (3.1.2024).

הראינו שלשיח הקיצוני תרומה משמעותית לפגיעה במעמדה הבינלאומי של ישראל כמדינה דמוקרטית, המקדשת את החיים ומחויבת להגנה על זכויות אדם ולשמירה על עקרונות המשפט הבינלאומי. בהתאם לכך, פוגע שיח זה גם במעטפת ההגנה של ישראל השומרת על ביטחונה הלאומי. יתר על כן, באווירה הציבורית שנוצרה, בה אזרחי ישראל הערבים מתויגים אוטומטית כאויבים פוטנציאליים, נעצרים במאות, מפוטרים מעבודתם, מורחקים ממוסדות לימוד, מודרים ומושתקים, הקיטוב החברתי מחריף והאמון ביכולתה של המדינה להגן על המיעוט נשחק עד נעלם. בתנאים אלו, נשחק גם החוסן הלאומי של ישראל ויכולתה לשקם את עצמה כחברה דמוקרטית שואפת חיים נחלשת.

קביעת גבולות השיח הלגיטימי היא צעד ראשון וחשוב בדרך ללקיחת אחריות מחודשת על חייה של החברה הישראלית ועל גורלה של מדינת ישראל. האפשרות להתרומם מהשפל לעבר שיקום והחלמה תלויה באפשרות לרסן את השיח הקיצוני. היכולת של ישראל להיות שותפה לגיטימית ב"משפחת העמים", לקיים יחסי חוץ תקינים ולהיאבק באנטישמיות הגואה, תלויה בהוכחה שהחברה הישראלית לא נותנת לגיטימציה לדיבור על טרנספר וטיהור אתני. היכולת לקיים חברה שוויונית ובריאה כאן תלויה בכך שנפסיק להרעיל את הבאר.

ספר החוקים הישראלי כבר כולל מספר מצומצם של עבירות המגבילות את חופש הביטוי, ביניהן עבירות ההסתה לגזענות וההסתה לאלימות.⁹⁵ עבירות ההסתה סובלות מפגמים שונים בניסוח כמו גם באכיפה, כפי שמראים וושר-באר, פוקס וקרמניצר במחקר שערכו בעקבות ריבוי ביטויי השנאה בעת מבצע "צוק איתן" ב-2014 ואחריו, ובו הצביעו על מספר תיקונים נדרשים לסעיפי החוק וכן על מספר צעדי מדיניות נדרשים להגדרת גבולות השיח.⁹⁶

לכן, המלצות מכוון זולת מתמקדות בצעדים הנדרשים לסימון מחודש של גבולות השיח הסבירים, בדגש על המערכים שהשפעתם על יחסי החוץ והביטחון של ישראל ועל החוסן הלאומי שלה קריטית – דרג מקבלי ההחלטות במדינה וכן התקשורת.

1. הגבלות על נבחרי ציבור

א. חברי כנסת

חברי כנסת נהנים מחסינות על הבעת דעותיהם במסגרת מילוי תפקידם.⁹⁷ חסינות זו נובעת מהרצון להגן ככל הניתן על חופש הביטוי של נבחרי הציבור ולאפשר להם לייצג נאמנה את ציבור הבוחרים שלהם. חופש הביטוי הפוליטי הוא חיוני במשטר דמוקרטי אך איננו בבחינת זכות מוחלטת.⁹⁸ כאשר אינטרסים ציבוריים כבדי משקל מתנגשים עם ההגנה הרחבה על חופש הביטוי של נבחרי הציבור יש לדעתנו לפעול כדי לסמן את גבולות הביטוי הלגיטימיים.

⁹⁵ סימן א' לחוק העונשין, תשל"ז-1977, ס"ח 864.

⁹⁶ איתי וושר-באר, עמיר פוקס ומרדכי קרמניצר, [עבירות ההסתה לגזענות ולאלימות](#), מחקר מדיניות, המכון הישראלי לדמוקרטיה (דצמבר 2019).

⁹⁷ חוק חסינות חברי הכנסת, זכויותיהם וחובותיהם, תשי"א-1951, ס"ח 228.

⁹⁸ סוזי נבות, [חופש הביטוי של חבר הכנסת והזכות לשם טוב](#), משפטים (כרך מ, 2018).

ראשית, אנו ממליצים כי היועצת המשפטית לממשלה תנחה את גופי הממשל, ובפרט את חברי הממשלה, באשר למגבלות על ביטויים מסיתים וההשלכות האפשריות של חצייתן.

שנית, במקרים חמורים של קריאות מפורשות לאלימות, אנו ממליצים כי היועצת המשפטית לממשלה תפעיל את סמכותה להורות על חקירה ולפתוח בהליכים להסרת חסינות במקרה הצורך.⁹⁹

שלישית, אנו קוראים לוועדת האתיקה של הכנסת להנחות את חברי הכנסת באשר לשמירה על גבולות שיח סבירים ולהימנע מביטויים מסיתים וכן להפעיל את סמכותה ולהטיל סנקציות על חברי כנסת שמסיתים לאלימות ולגזענות.

ב. נבחרי רשויות מקומיות

בשונה מחברי כנסת, נבחרים ברשויות המקומיות, לרבות ראשי רשויות, אינם נהנים מחסינות כלשהי והחוקים החלים על כלל הציבור חלים עליהם גם בעת מילוי תפקידם, לרבות עבירות ההסתה. ההמלצות הנ"ל של וושר-באר, פוקס וקרמניצר ביחס לתיקונים הנדרשים בהגדרת עבירות ההסתה ובאכיפתן תקפות, אם כן, גם לגבי נבחרי הרשויות.¹⁰⁰

יתר על כן, אנו ממליצים לרשויות האכיפה והתביעה לבחון באופן יזום, וללא תלות בתלונה, ביטויים או מעשים המסיתים לאלימות ולגזענות מצד נבחרי רשויות, בפרט ראשי רשויות, ובמיוחד אם אלו מובילות לפגיעה ממשית בשלומם או בפרנסתם של חברי קבוצה מסוימת.

בנוסף, כיוון שנבחרי הרשויות חבים חובת נאמנות לציבור ונדרשת מהם התנהגות שהולמת את תפקידם, מן הראוי שיחולו עליהם כללים אתיים מחייבים ובני אכיפה. קוד אתי לראשי רשויות מקומיות נכתב עוד ב-2010 והוא מפורסם באתר מרכז השלטון המקומי.¹⁰¹ אולם, הוא אינו כולל התייחסות מפורשת לביטויים מסיתים. יתר על כן, כפי שעולה מדוח מבקר המדינה בנושא ההיבטים החוקיים והאתיים הנוגעים לכהונת נבחרי ציבור ברשויות המקומיות משנת 2016, כללי האתיקה אינם מוטמעים ואין גוף מוסמך במשרד הפנים שאחראי על אכיפתם.¹⁰²

המלצתנו, לכן, היא שהקוד האתי יתוקן כך שיכלול התייחסות מפורשת למצופה מראשי רשויות ומסגניהם בהקשר של ביטויים מסיתים. שנית, כי תוקם ועדת אתיקה במשרד הפנים שתפקד על אכיפת כללי האתיקה ותוסמך להטיל סנקציות על נבחרי הרשויות, בדומה לוועדת האתיקה של הכנסת.

2. משרתי ציבור

⁹⁹ ר' בהקשר זה פניית מכון זולת ליועצת המשפטית לממשלה בבקשה לחקור את התבטאותו של ח"כ סעדה בנין תמיכה ברצח עם (4.1.2024).

¹⁰⁰ ר' הערת שוליים 94 לעיל.

¹⁰¹ קוד אתי לראשי הרשויות המקומיות, התש"ע-2010.

¹⁰² מבקר המדינה, היבטים חוקיים ואתיים הנוגעים לכהונת נבחרי ציבור ברשויות המקומיות – ממצאי מעקב (2016).

מאז השביעי לאוקטובר ועד למועד הכתיבה של מסמך זה, לא התפרסמו באמצעי התקשורת ביטויים קיצוניים מצד פקידי הממשל, שעלולים לעלות כדי הסתה לאלימות או לגזענות, ואם אין על מה לדווח, יש על מה לברך. למרות זאת, ובשל הרוחות הרעות הנושבות מלמעלה, יש לדעתנו להקדים תרופה למכה.

אנו ממליצים לנציב שירות המדינה להנחות את כל משרתי הציבור, כי הם מחויבים מתוקף החוק, ופרט מתוקף התקשי"ר, לשמור על התנהגות נאותה ומכבדת כלפי הציבור ולהימנע מהתבטאויות מסיתות.

3. גבולות השיח בתקשורת

כללי האתיקה לשידורי טלוויזיה ולרדיו, שעל אכיפתם אמונה הרשות השנייה על פי חוק, קובעים כי בעלי זיכיון לשידור מחויבים לשדר ללא משוא פנים, באופן אובייקטיבי, מאוזן ומדויק. הרשות השנייה נמנעת באופן עקבי מלהפעיל את סמכותה לבירור ולקריאה לסדר כלפי ערוץ 14, למרות עשרות תלונות שהוגשו נגדו בגין פרסומים שקריים ומגמתיים, שנועדו לקדם אג'נדה פוליטית.¹⁰³ כמו כן, הרשות השנייה נמנעה מלפעול ואף להתייחס לביטויים האלימים ומעודדי האלימות הרבים שהושמעו בכלי התקשורת השונים, בטלוויזיה וברדיו, מאז השבת הארוכה של השביעי באוקטובר ולאורך המלחמה.

אנו קוראים לרשות השנייה לפעול בהקדם כנגד המפרים.

בנוסף, אנו ממליצים לפרסם הנחיות מבהירות בדבר המחויבות של בעלי הזיכיון לדיוח אובייקטיבי, מאוזן ומדויק ומשמעויותיה בעת הזאת. ההנחיות צריכות לכלול דוגמאות ספציפיות של פרסומים ושידורים שאינם עומדים בסטנדרטים הללו ולהתחייב לנקיטת צעדים במקרה שהסטנדרטים יופרו בעתיד.

¹⁰³ ר' בעניין זה עתירה לבג"ץ: ערוץ 14 משדר הסתה ודברי כזב, מכון זולת (10.12.2023).

מכון זולת פועל לקדם מדיניות של שוויון וזכויות אדם
ולשקם את הלגיטימיות של שיח זכויות האדם בישראל

נשיאה | זהבה גלאון
מנכ"לית | עינת עובדיה

כל הזכויות שמורות לזולת - לשוויון וזכויות אדם ©

zulat.org.il
